

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I DIN CONSTANȚA (1906-1911), REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE INEDITE DIN ARHIVE

Rezumat: Când populația românească a orașului a început să se mărească, a apărut necesitatea construirii unui număr mai mare de Biserici. Preotul Rădulescu propunea ca hramul noii biserici să fie Adormirea Maicii Domnului legată de ziua Marinei, Constanța fiind oraș port la Marea Neagră. Ea a fost construită între anii 1906-1911, după cum aflăm documente inedit din arhive.

Cuvinte cheie: Biserica Adormirea Maicii Domnului I, Constanța, episcop, documente inedite.

În 1417 Mircea cel Bătrân a pierdut Dobrogea, teritoriu ce a ajuns sub dominație otomană. Otomanii cau colonizat masiv zona cu turci, iar românii au fost împinși pe malurile Dunării și Mării Negre. Eparhiile creștine ortodoxe, fiind conduse de ierarhi greci, au fost supuse direct Patriarhiei Ecumenice¹ însă, după 1878, au intrat sub jurisdicția Eparhiei Dunării de Jos, cu sediul la Galați².

După Războiul de Independență, la data de 14 noiembrie 1878, Regele Carol I a oficializat reintegrarea Dobrogei la statul român, iar Episcopul Melchisedec Ștefănescu a dispus citirea la Constanța, în Biserica *Metamorfosis* (*Schimbarea la Față*), a *Te Deumului*, rugăciune de mulțumire către Dumnezeu³. Necesitatea reintegrării Dobrogei a susținut-o, printre alții, și Mihai Eminescu, în ziarul *Timpul* din aprilie 1878, argumentând prin faptul că: „Dobrogea e cunoscută, de 2500 de ani, adică de la Herodot și până azi, ea a fost o provincie mlăștinoasă, puțin populată, foarte fertilă care numai sub cârma de fier a poporului român

* E-mail: avaxeniteea@yahoo.com

¹ Mircea Păcurariu, „Viața Bisericească în Dobrogea și în părțile Dunării de jos în secolele XV-XIX”, în volumul *De la Dunăre la mare mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Editura Episcopiei Tomisului și a Dunării de jos, Galați, 1979, p. 176.

² Nicolae Grosu, „Viața Bisericească în Dobrogea și la Dunărea de jos după războiul de independență”, în volumul *De la Dunăre la mare mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Editura Episcopiei Tomisului și a Dunării de jos, Galați, 1979, p. 203.

³ *Ibidem*, p. 204.

putuse ajunge la un grad de înflorire relativă”⁴. Presa a promovat întărirea elementului românesc în Dobrogea. *Santinela Dobrogei* susținea în 1894 că: „vrem ca lanțul românesc din această provincie, care începe de la Dunăre și se sfârșește la mare ... să se stabilească un element românesc, care, pe malurile Mărei, să fie santinelă ne-adormită neamului nostru”⁵.

Populația Constanței, localitate cu rang de comună urbană la sfârșitul secolului XIX, era constituită din turci, bulgari și greci, românii fiind prea puțini. Episcopul Partenie afirma în raportul 725/90, că „pe timpul domniei otomane toți creștinii care aparțineau credinței ortodoxe fără deosebire de naționalitate ... au construit biserica care se zice acum a grecilor. Creștinii greci, din cauza comerțului, predominând în acest oraș, au exclus încetul cu încetul pe sârbi, bulgari și români și astfel au rămas singurii stăpâni pe biserică”⁶. Această primă Biserică a Constanței numită *Metamorfosis* (*Schimbarea la Față a Domnului*), a fost construită între 1865-1866, cu aprobarea Sultanului Abdul Aziz Mehmed, prin *firmanul* din 1862⁷. Pentru prima dată s-a slujit în limba română la Constanța pe 1 ianuarie 1882, până atunci se slujise numai în limba greacă⁸.

Cealaltă biserică a fost construită de comunitatea bulgară, după ce a solicitat, pe 8 octombrie 1898, un teren pentru construirea Bisericii *Chiril și Metodiu*, sfințită în 1907. Cum prin Tratatul de la Craiova din septembrie 1940 populația bulgară a fost obligată să părăsească Dobrogea, biserica a fost dată românilor, schimbându-i-se hramul în Biserica *Sfântul Nicolae* (vechi)⁹.

Unul din ziarele locale arăta numărul mic de români din localitate: „Când ne aruncăm ochii asupra acestei provincii [Dobrogea] primul lucru de care ne isbim este elementul românesc”¹⁰ situație ce se regăsea mai ales în comuna urbană Constanța. Preocuparea principală a autorităților a fost aceea de a mări numărul românilor cu persoane din Transilvania, Macedonia și Basarabia, treptat aici stabilindu-se mulți datorită împrăștiarilor (cu pământ și loc de casă)¹¹. Când populația românească a orașului a început să se mărească, a apărut necesitatea

⁴ Stoica Lascu, *Mărturii de epocă privind istoria Dobrogei (1878-1947)*. Opera omnia, Editura Tipo Moldova, Iași, 2012, Document 2, p. 78.

⁵ *Ibidem*, Document 66, p. 195.

⁶ Virgil Coman, *Dobrogea în arhivele românești (1597-1989)*, Editura Etnologică, București, 2013, Document 51, p. 159.

⁷ *Arhiepiscopia Tomisului la început de secol XXI. Protoieria II Constanța*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2016, pp. 183-184.

⁸ Stoica Lascu, *op. cit.*, p. 11.

⁹ *Arhiepiscopia Tomisului la început de secol XXI. Protoieria II Constanța*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2016, p. 171.

¹⁰ Stoica Lascu, *op. cit.*, p. 194.

¹¹ *Ibidem*, p. 11.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

unui număr mai mare de Biserici. Primul ministru Mihail Kogălniceanu evidenția faptul că nu ar putea să meargă acolo autoritățile statului: prefectul, consiliul județean, poliția, armata cu funcționarii lor, în lipsa unei Biserici creștin-ortodoxe a românilor în oraș, el văzând acest act și ca pe unul politic al statului român, care trebuia să-și întărească aici administrația: „nu numai ca religione dar ca necesitate politică și națională trebuie ca, nu numai în Constanța, ci în toate părțile unde nu sunt să se facă biserici românești, să nu fie silită populația ortodoxă românească a merge la temple străine”¹² (în cazul celor din Constanța la alte biserici, cea grecească *Metamorfosis* și cea bulgărească *Sfinții Chiril și Metodiu*).

Creștinii ortodocși români nu aveau biserică, de aceea mergeau duminica până la Mangalia pentru a se ruga la Sfânta Liturghie. Astfel s-a impus construirea Catedralei *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* între anii 1883-1885, care a fost sfințită în iulie 1895, iar în 1923 a dobândit statut de Catedrală Episcopală: „Construcția monumentalei biserici a avut ca temei originea apostolică a Creștinismului românesc credința creștină *ab antiquo* în Scythia Minor atestarea în zonă a celui dintâi centru episcopal (sec al III-lea) și apoi mitropolitan (secolul al IV-lea) din arealul locuit de români”¹³. Episcopul aducea la cunoștință Primăriei Constanța că „Având în vedere că marea Catedrală e aproape terminată și gata a se sfinți, dată cultului ortodox și trebuințelor religioase a creștinilor, am format o parohie a bisericii Catedrale *Sfinții Apostoli [Petru și Pavel]*”¹⁴. Pe 1 septembrie au fost numiți Preoții Catedralei: Econom Radu Mircea și Sachelar Ștefan Stoianov și pentru că „populația ortodoxă este săracă și viața foarte scumpă, vă rugăm, ca până la trecerea acestei biserici în bugetul statului, să binevoiți a face o diurnă de 70 de lei/lună de fiecare”¹⁵, a fost cererea Episcopului Partenie. Cu nr. de intrare și înregistrare 2668/18 februarie 1897, la Primăria Constanței, Ministrul de Interne solicită primarului să construiască case pentru angajații Catedralei întrucât aceștia nu-și permit chiriile scumpe din zonă, însă ministerul răspunde că nu mai au loc în zonă¹⁶. În completare, între 24 mai 1925-19 iunie 1927 a fost construit și Palatul Episcopiei Tomisului.

În Adresa N° 804, pe 3 ianuarie 1897, Episcopul Partenie al Dunării de Jos a trimis o scrisoarea către Minister prin care comunica Protoiereului Județului

¹² Virgil Coman, Doina Păuleanu, *Catedrala Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Constanța (1883-2008)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2008, p. 11.

¹³ *Ibidem*, p. 9.

¹⁴ Virgil Coman, idem, Document 51, p. 159.

¹⁵ *Ibidem*, Document 51, p. 159.

¹⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Municipiului Constanța (1907-1911), *Biserica Adormirea Maicii Domnului I-Constanța, Dosar 23 / 1897, Corespondență relativă la construirea unei noi biserici în oraș (1897-1906), Relativ la continuarea lucrărilor de la Biserica Adormirea Maicii Domnului (1907-1911)*, 20.I.1897, f. 9.

Constanța, că autoritatea comunală lucra la un plan de sistematizare a orașului pentru extinderea lui în partea de nord, de aceea, solicita „să reserve un loc pentru construirea unei a doua biserici și se roagă să bine voiască a pune în vedere d'lui primar al urbei Constanța să se reserve un loc și pentru locuința preoților care vor servi [biserica]”¹⁷. Adresa din 20 ianuarie 1897 a Ministerului Cultelor, către Primăria Constanța, menționa că datorită „prelungerii orașului în [partea de] sus” (mărirea în partea nord) primăria era rugată să rezerve un loc pentru a doua biserică (pentru populația românească în creștere) alăturând și scrisoarea Episcopului cu o cerere în acest sens¹⁸. Adresa Ministerului de Interne, din 19 februarie 1897, comunica aprobarea pentru această construcție¹⁹.

În 1902 Preotul Paveliu, în fruntea unui comitet de 300 de persoane, hotărâu strângerea de fonduri pentru construirea Bisericii, iar la 7 martie 1905, în casa Preotului Gheorghe Rădulescu, vicepreședinte comitetului împreună cu alți fruntași ai orașului, au donat câte 1000 de lei pentru biserică- Protoiereul Ioan Grigorescu- președintele comitetului; primarul Ion Bănescu, Nicolae Paveliu care era secretarul comitetului, T. Dabo, căpitan D. Cazanciucu, Ion Niculescu, Gheorghe Biciola, Vasile Petcu, Gheorghe Rizescu, comercianți, agricultori, constructori și antreprenor Cosma Dussi. Primul hram a fost propus să fie Sfântul Nicolae, dar în 24 iulie 1906, Preotul Rădulescu propunea să fie Adormirea Maicii Domnului sărbătoare legată de hramul marinei noastre²⁰, Constanța fiind din antichitate oraș port la Marea Neagră: „singura localitate care ce ni se pare a prezenta un viitoriu pentru comerțul nostru maritim”, după cum prevedea G. Cobălcescu, în ziarul *Steaua României*, în 1878²¹.

În 1905 s-au apelat alegătorii, prin presa locală, pentru o a doua biserică necesară românilor. Preoții au solicitat ajutorul Prefecturii ca să strângă fonduri însă au fost bruscați. De aceea au insistat spunând că „(Biserica) se construiește din venit ordinar [și] va costa 120.000 de lei, în frumosul stil românesc din epoca lui Ștefan cel Mare”, act semnat de Ion Bănescu, T.G. Dabo, N. Simionescu, Take Manicaticide, Ioniță Dumitrescu, Ali Riza Crimizade²².

Piatra de temelie a bisericii s-a pus în 13 august 1906, iar în 11 iulie 1906 primarul Ion Bănescu a invitat personalitățile orașului la sfințirea locului de

¹⁷ Ibidem, fila 2.

¹⁸ Ibidem, fila 1.

¹⁹ Ibidem, fila 3.

²⁰ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Municipiului Constanța (1907-1911), *Biserica Adormirea Maicii Domnului I-Constanța, Dosar 34 - Relativ la construirea noii biserici din Constanța, strada Griviței*, f. 32.

²¹ Stoica Lascu, *op. cit.*, p. 74.

²² Ibidem, p. 381.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

temelie de către Prea Sfințitul Pimen Episcop al Dunării de Jos, au fost prezenți și Ioan Lahovari, Mihai Vlădescu, ca secretari generali și directorii ziarelor din oraș²³. Proiectul pentru construcția bisericii din cartierul nou, Cartierul Românesc, după licitație care a avut loc la primărie, a fost predat în antrepriză lui Cosma Dussi. Antreprenorul se obliga să înceapă construcția, în 1906, sub comanda arhitectului George Mândrea, din București²⁴, așa după cum rezultă din următorul document:

„PRIMĂRIA COMUNEI CONSTANȚA intrat N° 2738/1906.DEC.7.

N° 5405/8.Octombrie , art. 46

Contract,

Între noi I. Bănescu, Primarul orașului Constanța, în baza ordinului D-I Ministru de Interne N° 2892/1906, a ordinului Ministru al Cultelor N° 3439/1906, a ordinelor D-I Ministru de Interne N° 5112 și 8916/1906, a jurnalului Consiliului Tehnic superior N° 224/1906 și a lucrărilor de licitațiune, aprobate de comisiunea de licitațiuni cu Procesul verbal N° 3905/1906 și între D-I Cosma Dusii, antreprenor domiciliat în strada Concordia N° 7 din acest oraș, s-a încheiat prezentul contract în următoarele condițiuni:

1. D-I Cosma Dusii se angajează a executa construcția unei biserici pe piața Griviței N° 1 din Constanța

2. D-I Antreprenor va executa în cele mai bune condițiuni de artă și soliditate această construcție a planurilor întocmite de D-I Arhitect George Mândrea și semnate de D-I Antreprenor în ziua licitației conform devisului și caietului de sarcini al comunei București relativ la clădiri și care face parte integrantă din prezentul contract

3. Condițiunile generale pentru întreprinderea de lucrări publice ale Ministerului de lucrări publice ediția 1897 fac parte integrantă din prezentul contract

4. Materialele întrebuințate în construcție vor fi de cea mai bună calitate și nu se vor putea pune în operă decât în urma unei recepțiuni făcute de serviciul tehnic al comunei, [a]dresând cuvenitul proces verbal în condica ținută de șantier, conform art. 17 din condițiunile generale de lucrări publice

5. Dacă pentru fundații vom fi obligați a ne coborî sub cotele prevăzute în proiect, D-I Antreprenor este obligat la caz când D^{-sa} ar executa acele lucrări se sprijine bine pereții de pământ sau dacă lucrătorii D^{-sale} ar săpa mai mult decât planurile care se vor da, D-I antreprenor este obligat a umple cu beton toate

²³ *Arhiepiscopia Tomisului la început de secol XXI. Protoieria II Constanța*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2016, p. 11.

²⁴ *Ibidem*, p. 10.

MARIANA MOMCIU

golurile fără să poată pretinde un spor de plată pentru volumurile ce ar rezulta din calculul dat de planuri.

6. D-l antreprenor, sub nici un cuvânt, nu ar putea ceziona, în total sau în parte, aceste lucrări fără consimțământul Primăriei.

7. Lucrarea de mai sus se va executa sub controlul și sub supravegherea D-^{lui} Arhitect George Mândrea și al Serviciului Tehnic al comunei.

8. Dacă în timpul lucrărilor se va simți necesitate a se modifica proiectul, D-l antreprenor se va conforma art. 15 din condițiunile generale

9. Dacă în timpul lucrărilor s-ar cere a se executa lucrări pentru care nu sunt prețuri în deviz, atunci D-l antreprenor este obligat ca în curs de 5 zile de la primirea ordinului de executare să se conforme art. 35 din condițiunile generale, adică se prezinte administrațiunei comunale pretențiunile D-^{sale}. Dacă în acest termen nu a reclamat nimic, atunci D-l antreprenor se va mulțumi cu prețul pe care-l va fixa Dirigintele lucrării.

10. D-l antreprenor este obligat să înceapă lucrările cel mai târziu la 1 Iulie a.c. și să le termine din roș în campania de lucrări a anului 1906 și întreaga clădire fiind complet acoperită și la 1 octombrie 1907 întreaga lucrare a fi complet gata.

11. Costul total al acestor lucrări după deviz este de Lei 118.346,67[] iar în urma scăzământului de 8,65% sub deviz cu care numitul antreprenor s-a angajat a executa lucrarea, se reduce la suma de 108.110 [de lei].

12. D-l antreprenor va depune o garanție în numerar sau în efecte garantate de stat în valoare de 6% din valoarea de lucrării de 118.346,67 [de lei], adică o sumă de 7.107 lei, care se va restitui după recepția provizorie.

13. Plata lucrărilor se va face potrivit cu înaintarea lor și pe baza situațiilor provizorii care se vor întocmi pe lucrări executate de dirigintele lucrării. La situațiile de plată provizorii după ce se va scade rezultatul licitației, se va mai scoate 10% pentru cautiunea definitivă și care sumă nu se va elibera antreprenorului decât un an după recepția provizorie a lucrărilor în care timp întreținerea privește pe antreprenor. În campania de lucrări a anului curent 1906, se vor libera situații de plată, pe lucrări executate până la suma de 40.000 de lei cât e prevăzut în buget.

14. Pentru materialele aprovizionate se vor da acompturi până la 60% din valoarea cu care s-ar putea procura din comerț.

15. Nici o categorie de lucrări nu se va putea pune în operă fără o autorizare prealabilă din partea domnului Arhitect diriginte sau a serviciului tehnic al comunei.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

16. Recepția provizorie va avea loc imediat ce construcția va fi complet gata; pe baza acestei recepții se va libera antreprenorului garanția depusă la licitație de 6% din valoarea lucrărilor.

17. Taxele de timbru, înregistrarea etc. privesc numai pe D-l antreprenor.

18. Pe a sa cheltuială D-l antreprenor va construi o baracă provizorie prealabil aprobată de dirigintele lucrării și care va servi ca birou pe tot timpul lucrării, înzestrându-l cu cele necesare pentru desenat schițe, releveuri etc.

19. D-l antreprenor, pe spezele sale va scoate copii de pe planuri și devize din care un rând va fi în permanență în birou lucrării împreună cu registrele specificate în condițiunile generale de lucrări publice.

20. Acest contract s-a făcut în dublu exemplar, azi 5 Iulie 1906, la Constanța.

Primar: Ion Bănescu,
2738/1906.DEC.7.”²⁵.

Antreprenor: Cosma Dusii, N°

Biserica a fost împodobită cu vitralii și diferite ornamente de la fabrica de sticlă Funf Kirchen din Austro-Ungaria, după cum aflăm din documentul arhitectului Mândrea, care face o declarație asupra cheltuielilor făcute cu ocazia drumului în străinătate pentru a comanda ornamente și Icoane:

„PRIMĂRIA COMUNEI CONSTANȚA intrat N° 3142 / 5.MARTie.1908

Emis ordonanța de plată N° 1646, 1647

[supra] București 2.MAR.1908 Se va face comanda ornamentelor și Icoanelor conform Devizului alăturat la prezent cu o mică modificare adecă să se înlocuiască una din Icoane cu Icoana reprezentând Adormirea Maicii Domnului, hramul Bisericii. Se va interveni în acest sens și la Dl Mândrea Se va avansa fabricii cu un acompt de 3000 de lei precum și Dl Mândrea suma de Lei 399 și bani 96 cheltuială cu transportul

D-Sale D-le Primar,

Am onore a vă încunoștința că m-am întors azi de la Funf Kirchen unde am stabilit comanda ornamentelor și Icoanelor ce vor decora în exterior Biserica. Pentru facerea acestei comande am desinat acolo în birou și am dat toate detaliurile și intențiile necesare. Conform devizului aceste lucrări se urcă la suma de 11357 lei 50 de bani conform devizului fabricii a căror origine și copii, în limba română, îl alătur prezentei costul va fi de 10592 coroane austriece [in]clusiv ambalaj și transport, astfel că în general avem oreșcare economie. Vă rog să binevoiți a aproba această comandă pentru a cărei execuție trebuie un timp de 3 ½

²⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Municipiului Constanța (1907-1911), *Biserica Adormirea Maicii Domnului I-Constanța*, Dosar 23 / 1897, *Relativ la continuarea lucrărilor de la Biserica Adormirea Maicii Domnului (1907-1911)*, 20.I.1897, ff. 72, 73, 74.

MARIANA MOMCIU

luni și să expediați prin vreo bancă din localitate 3000 lei acmpt asupra lucrărei totale pe adresa Wilhelm Zsolnay Peesi din Funf Kirchen (Austro-Ungaria). Totodată vă rog, conform adresei dumneavoastră să binevoiți a ordona mandatarea cheltuielilor mele cu ocasiunea acestui voiaj în străinătate: pașaport-20,30 lei bilet București - Pesta -47,8 lei; pentru vagon [de] dormit-11,88 lei, bilet Pesta Funf Kirchen- 17,60 lei, trăsura la fabrică în diferite rânduri - 15 lei; bilet Funf Kirchen- 17,60 lei, bilet Pesta- București- 47,85 vagon [de dormit] 1188, diurnă 7 zile incluzând hotel, trăsuri – a 30 lei -210 lei; total 399,96 lei. Arhitect /ss/ G. Mândrea”²⁶.

Document: „Telegramă, Wilhelm Zsolnay Pecs Funf Kirchen [Austro-] Ungaria Rugăm grăbiți trimiterea ordonanțelor și Icoanelor comandate cu N° 1444 fără [de] care nu se poate lucra”²⁷.

Pentru Icoanele realizate în tehnica mozaic s-a cumpărat faianță de la Casa Wilhelm Zsolnay Pecs Funf Kirchen [Austro-] Ungaria, după cum urmează să aflăm din documentul inserat mai jos:

„Înregistrată la Primărie la N° 008770/19.IUN.1908,

N° 1809/19.IUN.1908,

D-le Primar,

Cu adresa D-Voastre N° 1444 din 7.Martie.1908, s`a comandat la Casa Wilhelm Zsolnay Pecs Funf Kirchen [Austro-] Ungaria faianțele pentru Icoanele de la Biserică ce se construiește în partea de sus a orașului. Aceste materiale ne`sosind nici până în prezent cu onoare vă rog să binevoiți a interveni din nou la numita fabrică spre a accelera trimiterea lor binevoind a cunoaște că antreprenorul construcției voiește să strice schela, care ar servi la așezarea faianțelor, fiindcă D-Sa a terminat lucrările care îl priveau și ar urma ca Primăria să facă o nouă schelă dacă sosirea faianțelor ar mai întârzia [semnături secretar, șef serviciul tehnic]”²⁸.

Tot relativ la aceasta aflăm și documentul următor: „Primărie la N° 00986/7.IUL.1908, București N° 5.IUL.1908,

D-le Primar,

Ieri am primit din partea casei Zsolnay alăturata scrisoare și un acmpt 6611,40 coroane pentru partea de Icoane și ornamente ce s`a expediat pe adresa D-Voastre. Rog să se controleze acest [a]cmpt față cu comptul definitiv ce se află în

²⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța, Fond Primăria Municipiului Constanța (1907-1911), *Biserica Adormirea Maicii Domnului I-Constanța*, Dosar 20 - *Relativ la continuarea lucrărilor de la Biserica Adormirea Maicii Domnului (1907-1911)*, f. 21.

²⁷ Ibidem, f.32.

²⁸ Ibidem, f.33.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

poseziunea Primăriei ci și dacă ne va găsi corect să se aqite la primirea obiectelor. ... Săptămâna care vine vin la Constanța. /ss/ G. Mândrea Arhitect”²⁹.

[Filele 36-39 sunt în limba maghiară și se adresează arhitectului la data de 16 iulie 1908 în care se vede un calcul cu creionul: $6611 \times 1,08. 52888 + 6611 = 7139,88$ coroane filele 37-38 un deviz sub formă de tabel cu prețuri]³⁰

Intrată la Primărie 19 iulie 1908 / N°010783 27 iulie 1908

către Primăria Constanța;

Aceasta este o cerere de scutire de taxe vamale de către eforie sau de către Ministerul Cultelor pentru decorațiunile bisericii, deoarece în lipsa acestei scutiri primăria ar fi trebuit să plătească taxa de magazinaj căilor ferate:

(scris de mână) „Se anunță că s’a[u] expediat Icoanele și ornamentele comandate pentru biserică”³¹.

„4377 / 23 IULIE 1908

Domnului Ministru de Finanțe,

Sosind din străinătate Icoanele și ornamentări în faianță comandate de Primărie pentru decorațiunea Bisericii noi ce construiește comuna noastră avem onoarea a vă ruga Domnule Ministru să binevoiți a da ordin pentru scutirea taxelor vamale aceste obiecte destinate cultului nostru, scutiri care se acordă și altor Biserici din țară fie la Eforie fie la Ministerul Cultelor”³².

„1908 IULIE 24

Domnului Ministru de Finanțe, București N° 4395

Referindu-ne la telegrama noastră N° 4377 avem acum a vă ruga să binevoiți a dispune de a ni se comunica de urgență rezultatul deoarece Primăria este impusă la taxele de magazinaj”³³.

„N° 4443 / 26 IULIE 1908

Domnului Ministru de Finanțe, București Cu telegrama noastră N° 4377 din 24 Iulie v-am rugat să binevoiți a dispune scutirea de vamă a ornamentațiunilor în faianță reprezentând Icoane ce se vor așeza la Biserica ce se construiește de comună. Aceste ornamentațiuni sunt sosite iar lucrarea Bisericii stagnează din cauză că nu se pot ridica. Vă rugăm dar să binevoiți a da o soluție grabnică acestei cestiuni încunoștinându-se și Domnul Șef al Vamei locale”³⁴.

2718/1908 Loghin Arhitect

4 SEPTEMBRIE 1908 / N°0131115

²⁹ Ibidem, f. 34.

³⁰ Ibidem, ff. 36-38.

³¹ Ibidem, f. 39.

³² Ibidem, f. 40.

³³ Ibidem, f. 41.

³⁴ Ibidem, f. 42.

MARIANA MOMCIU

D-le Președinte,

Am onoarea a vă restitui această corespondență împreună cu procesul verbal, a dresat de D-lui Arhitect al Comunei prin care se constată că și-a primit brăurile și Icoanele necesare la Construcția Bisericii din partea de sus a orașului, după cum se specifică în factură și s'au dat în primire D-lui Antreprenor Cosma Dussi care a semnat de primirea lor a Șef Serviciu Tehnic 3/9/1908"³⁵.

„[materiale în tabel în maghiară]"³⁶.

„[chitanța K(oroane) 42115, 60-289 K(oroane) în maghiară]"³⁷.

„[Referat faianțele în maghiară]"³⁸.

„[tabel cu produsele în maghiară]"³⁹.

„Procesul verbal

Astăzi 15/AUGUST/1908,

Subsemnații Nicolae Loghin Arhitect al Constanței și Cosma Dussi Antreprenorul Bisericii cu hramul Adormirii Maicii Domnului am dispus numărarea pieselor de faianță comandată și sosite din Funf Kirchen am constatat că piesele s'a adus complete Conform prezentei și în cea mai bună stare fără nici o stricăciune drept care s-a dresat prezentul Proces Verbal 15/8/1908 "⁴⁰.

„Nº 2607 Primăria Constanța Serviciul Tehnic / 18 AUGUST 1908 / Nº 12342 / 18 august

Domnule președinte,

Sosind o ladă cu faianțe pentru ornarea Bisericii în construcție am onoarea de a vă comunica că am scos-o de la vamă cheltuindu-se suma de lei 42,30, care s-a plătit de subsemnatul după cum se poate costata din alăturatele acte justificative și vă rog să binevoiți a dispune ordonansarea sumei de mai sus. Șef Serviciu Tehnic Bogdan Vapescu, secretar Ion Focșa supra: se va ordonansa plata sumei de lei 42,30 (ilizibil) M. Negoiescu"⁴¹.

„supra: Serviciul Tehnic va referi pesenturile 28 AUGUST 1908 Nº 012781 / Serviciul Tehnic Constanța 2283 din 28/ august/1908

Domnule Președinte,

Prin art. 10 din Condițiunile speciale pentru construcția Bisericii N 2 fiind prevăzut în mod deslușit că mă privește numai așezarea faianței neavând fixat nici un preț pentru scoabe, sârmă, cue și ciment etc. Vă rog respectuos se bine

³⁵ Ibidem, f. 50.

³⁶ Ibidem, f. 51.

³⁷ Ibidem, f. 52.

³⁸ Ibidem, f. 53.

³⁹ Ibidem, f. 54.

⁴⁰ Ibidem, f. 55.

⁴¹ Ibidem, f. 56.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

voiți a nu aproba prețul global din 1250 lei pentru surplus de materiale neprevăzute fără de care nu se poate așeza faianțele cu respect C. Dussi

Domniei Sale D^{-lui} Președinte al Comisiei Interimare Constanța

(pag. 2) Supra: D^{-l} Arhitect este rugat a cerceta și referi 29.AUGUST.1908 intrată la 4 Septembrie 1908 N° 013133 Referat, Având în vedere că autorul proiectului al Bisericii Adormirii Maicii Domnului este D^{-l} Arhitect George Mândrea suntem de părere că să se dea având seu în ceea ce privește art. 10 din condițiunile speciale pentru construcția Bisericii de mai sus 2/SEPTEMBRIE/1908

Nic. Loghin Arhitectul art. 10 glăsuiește astfel: devisul de lucrări ce incumbă antreprenorului se urcă la suma de 106,989,17 lei iar faianțele privește pe antreprenor numai în ceea ce privește așezarea ei fiind înțeles în prețul unitar al zidăriei. Faianțaria se va procura la timp de către comună 2/SEPTEMBRIE9/1908 /ss/ Nic. Loghin Arhitect

Supra: D^{-l} Arhitect Mândrea, luând la cunoștință de cererea Antreprenorului va binevoi a se da avizul, dacă față de dispozițiunile ar? din aviz, este ea admisibilă sau nu.

Referat,

Inspectând lucrările de la Biserică am observat că D^{-l} Antreprenor nu l-a ținut la facerea tencuielilor date de mine și care sunt desinate în mărime naturală. Vă rog dar până la un nou aviz ce nu mai aproba nici o plată pentru una o situată până”⁴² „când D^{-l} Antreprenor nu va remedia acele tencuieli. În ceea ce privește de față sunt de opiniune față de condițiile speciale avute în vedere la licitație să nu se aprobe nici o plată pentru așezarea faianței. George Mândrea (8 rânduri indescifrabile)

D^{-l} Arhitect Loghin cu rugare de a se conforma ?????? D^{-lui} Primar și de a priveghea mai în de aproape pe D^{-l} C. Dussi Antreprenor al Bisericii ce lucrează fără a se ține seama de detaliile date și de ordinele primite. Situațiile de plată nu se va mai putea face până la noi dispozițiuni.

12.SEPTEMBRIE.1908 Șef Serviciu Tehnic Bogdan Vapescu”⁴³.

Protoieria face demersuri pentru planurile, devizele și execuția Catapetesmei și mobilierului necesar bisericii în vederea finalizării mai rapide a acesteia:

„(sigla România, Protoieriei a Județului Constanța)

29 IULIE 1908 / 0113636 înregistrată la Primărie,

actul are data de 27 Iulie 1908 Constanța

⁴² Ibidem, f. 57.

⁴³ Ibidem, f. 58.

rezoluția dată supra: Să se ceară Protoieriei referința supra strungurilor și sculpturilor în lucrările Catapetesmei spre a face comanda. De asemenea se va comunica din măsuri de angajament cu un pictor distins.

După cum cunoașteți Biserica din partea de sus este tencuită în interior, iar în exterior se va termina cu siguranță în toamna aceasta. Cum în principiu este hotărât ca această biserică să se sfințească în anul viitor astfel să se realizeze înaltul scop al construirii și cum pentru acest sfârșit este necesitate de încă multe alte lucrări ca pictură, mobilier odoare etc. lucrări ce nu se pot termina într-un timp scurt, sunt de părere că în deosebi Catapeteazma și mobilierul să se comande din timp chiar din toamna aceasta ca să se poată lucra bine și în mod liniștit astfel ca în primăvară să poată fi gata și de este posibil chiar și pictorul să se angajeze ca o dată cu facerea catapetesmei în timpul [i]ernii să se lucreze și Icoanele din catapeteasmă rămânând ca fie timpul [i]ernii viitoare să se lucreze numai pictura murală. În speranța că această intenție va găsi sprijinul și asentimentul D^{-Voastre} vă rog să binevoiți a primi deosebitul meu respect. Protoiereu Econom Ioan Grigorescu infra: D-le primar și subsemnatul e de opinie că la sfârșitul toamnei acesta s-ar putea începe pictura bisericii. La acest scop trebuie luate 2-3 oferte împreună cu schițele necesare de la câți-va pictori, care au mai executat astfel de lucrări prin țară și care din aceste oferte vor fi mai avantajoasă pentru Comună veți binevoi a decide în urmă. La privința mobilierului 4 august 1908 trebuie mai înainte făcute planurile și devizele necesare, ele vor fi în același stil cu Biserica. Primiți vă rog încredințarea deosebitei mele condiderațiuni. /ss/ G. Mândrea⁴⁴.

Procesul verbal, din 3 decembrie 1908 declara recepția provizorie a clădirii Bisericii Adormirii Maicii Domnului⁴⁵. Pictura bisericească, executată de pictorul Dumitru Marinescu, a început la 5 decembrie 1909 și a fost finalizată la 12 august 1911, slujba de sfințire a picturii a săvârșit-o P.S. Nifon. Ca urmare a ofertei pictorului trimisă Primăriei Constanța prezentăm mai jos contractul prin care i-a fost aprobată cererea de a picta Biserica Adormirea Maicii Domnului I și condițiile care i s-au impus.

„SERVICIUL EXTERIOR GENERAL AL FINANTELOR JUDEȚUL CONSTANȚA

Sub recipisa N° 17623 din 910 Februarie 15 taxa de înregistrare 50% conform art. 46

Contract,

Noi G. Boteanu, Primarul orașului Constanța, în vederea deciziunilor Consiliului Comunal din 28 Noiembrie 1909, punctul III și 5 Decembrie 1909, punctul I, ținând seamă și de ordinul D^{-lui} Ministru de Interne, sub N° 2194 / 910 și

⁴⁴ Ibidem, f.43.

⁴⁵ Ibidem, f. 68.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

pe baza art. 71, al[ineatul] 6, din legea comptibilității publice, am încheiat acest contract cu D^l Dumitru Marinescu, artist pictor, domiciliat în București, str. Sculpturei, nr. 15, sub următoarele condițiuni:

- 1) D^l Marinescu, artist pictor, se angajează a picta interiorul Bisericii Adormirea Maicii Domnului conform condițiunilor stabilite în caetul de sarcini intercalat în deciziunea Consiuliului Comunal dela 5 Decembrie 1909 și care face parte integrantă din prezentul contract
- 2) D^l Marinescu, artist pictor, este obligat a picta interiorul Bisericii cu Sfinți și ornamente precum și icoanele de la tâmplă
- 3) Înainte a începerei ori cărei lucrări de pictură pereții și bolțile vor fi bine curățite de praf, apoi se va proceda la lucrare în modul următor:
 - a) Se va da cu ulei fierbinte și bine fiert pe toți pereții pentru a se îmbiba și apoi după ce se va usca spachii cu humă frecată cu ulei va șlefui cu spumă de mare (binstein) și apoi se va da grund după care urmează să se înceapă pictarea Sfinților și ornamentelor
- 4) Uleiul ce se va întrebuința la întreaga lucrare va fi cel de Olanda și de cea mai fină calitate
- 5) Culorile vor fi de cea mai bună calitate, frecate bine pe piatră atât pentru ornamente cât și pentru vopsele la hainele Sfinților, iar la revenit se vor întrebuința culori în tuburi de plumb din fabrica Le Franc din Paris
- 6) Toate aureolele sfinților precum și partea din fondurile ornamentelor se vor polei cu aur veritabil, proba 14 carate
- 7) Sfinții se vor aranja precum e prevăzut și votat de Sfântul Sinod în ordinea iconografiei, precum și episodiile pe apside (bolților laterale)
- 8) Pictura Sfinților și episodiile se va face în stil bizantin modernizat iar ornamentele sau decorațiunile în stil curat bizantin
- 9) Pe ultimul perete de la ieșirea din Biserică se va picta portretele Majestății Sale Regelui, al Majestății Sale Regina, al Prea Sfinției Sale Episcopul Dunărei de Jos și alte portrete ce se va decide de comună și dacă spațiul va permite
- 10) Schela precum și tot materialul necesar ca: uleiul culorile și aurul de poleit precum și plata tuturor lucrătorilor, manoperei pentru această lucrare privește exclusiv pe D^l pictor D. Marinescu
- 11) D^l Marinescu este dator a construi pe spezele sale schelă solidă, pentru a împiedica orice accident și pentru care rămâne direct răspunzător.
- 12) D^l Marinescu este d` asemenea obligat ca imediat după semnarea prezentului contract să și înceapă lucrările, astfel că la 1 octombrie 1911 pictura să fie complet terminată.

MARIANA MOMCIU

- 13) Lucrarea odată complet terminată, D^l pictor D. Marinescu va cere formal recepționarea ei, iar primăria va numi o comisiune compusă din persoane competente care i`și vor da avizul
- 14) D^l pictor D. Marinescu neîndeplinind toate aceste obligațiuni arătate mai sus rămâne personal responsabil de toate prejudiciile cauzate comunei
- 15) Costul total al picturei bisericei se urcă la suma de lei 50.000 (cinci zeci mii) și care se va plăti în modul următor
 - a) lei 16.000 la 20 Aprilie 1910
 - b) lei 17.000 la 20 Aprilie 1911
 - c) lei 17.000 la 20 Aprilie 1912
- 16) D^l pictor D. Marinescu artist este obligat a executa pictura în cele mai bune condițiuni de artă⁴⁶. Taxele de timbru și de înregistrare sunt în sarcina antreprenorului făcut astăzi 15 Februarie 1910.

La fabrica de sticlă a D^{lui} Hugo-Gross din str. Griviței, nr. 179, București, s-au executat candelabrele bisericii și ornamentele de la exterior⁴⁷.

La 8 februarie 1893, din Galați Episcopul Partenie al Dunării de Jos a trimis un Memoriu Primului Ministru în care îi cerea crearea a două posturi de Preoți misionari întrucât: „preoții dobrogeni sunt în mare parte oameni lipsiți de învățătură, crearea a două posturi de predicatori ar fi de mare folos pentru trupurile și sufletele credincioșilor ortodocși din această provincie polietnică. În acest scop am obținut pentru fiecare din cele 2 județe [Tulcea și Constanța] câte un predicator ambulant care să meargă din biserică în biserică predicând cuvântul lui Dumnezeu, arătându-le care le sunt datoriile către Dumnezeu, aproapele și Țara Românească, care a făcut și face toate sacrificiile posibile numai ca să facă fericirea lor”⁴⁸.

O problemă presantă era lipsa Preoților și a cântăreților de strană pentru slujirea multelor necesități spirituale ale creștinilor ortodocși români, din ce în ce mai numeroși în Constanța, datorită multitudinii activităților acoperite de preoți în acea perioadă istorică.

SFÂNTA EPISCOPIE A DUNĂRII DE JOS, 8 NOIEMBRIE. Galați,
26 Martie 1908,
Nº 708
D^{le} Primar,

Referindu-Ne la adresa Noastră Nº 2621 din 22 Noiembrie 1907 avem onoarea a vă o să binevoiți a dispune să Ni se răspundă dacă în bugetul acelei

⁴⁶ Ibidem, f.115.

⁴⁷ Ibidem, f.162.

⁴⁸ Virgil Coman, *Dobrogea în arhivele românești (1597-1989)*, Editura Etnologică, București, 2013, Document 51, p. 155.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

comune, cu începere de la 1 aprilie 1908, s'au prevăzut sumele necesare pentru plata personalului celei de a doua parohii înființată prin Înalt Decret regal în acea urbe. Primiți vă rog, Domnule Primar, încredințarea deosebitei Noastre considerațiuni și arhierească binecuvântare.

Episcop Arhiereu /ss/ Nicodim Munteanu”⁴⁹.

Episcopul insistă apoi la Ministerul Cultelor pentru aprobarea postului de preot pentru această biserică.

„Adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii,

Administrația Casei Bisericii Nr 4386/24 Februarie 1909:

D'le Primar,

P.S. Episcop al Eparhiei Dunării de Jos ne aduce la cunoștință că noua biserică, fiind aproape cu totul terminată, urmează ca cel mai târziu la 1 Aprilie a.c. să fie dată cultului public. Cum însă personalul bisericesc nu există, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune să se prevadă în bugetul acelei comune (Constața) sumele necesare pentru plata unui preot licențiat în Teologie, doi cântăreți și un paracliser precum și cheltuielile pentru întreținerea Bisericii, în conformitate cu legea”⁵⁰.

Răspunsul a fost negativ motivându-se că biserica încă nu e finalizată. De aceea Protoiereul Județului Constanța Econom Ioan Grigorescu insistă pe lângă primar prin adresa:

„Nr 2399/3 Martie 1909,

D'le Primar,

Cunoașteți și Domnia Voastră îndeajuns că populația orașului s'a înmulțit iar raza orașului s'a întins considerabil prin crearea cartierului românesc și prin construcțiile din viile noi. Personalul bisericesc însă [pe] care nu le pot satisface din cauză că ...au în îngrijirea lor și pe funcționari, și pe lucrătorii căilor ferate din stația Palaz...pentru curmarea acestor plângeri am onoarea a vă ruga să bine voiți a dispune:

1) ca pentru noua parohie ce deja este înființată să se prevadă fonduri pentru plata unui preot și a unui cântăreț ...;

2) noua biserică având nevoie de mobile și pictură să se prevadă fondurile necesare pentru a se putea termina;

3) cimitirul fiind lipsit de împrejmuire prezintă un aspect destul de trist căci vitele pasc peste morminte stricând plantația și monumentele;

4) intendentul mi se plânge adesea că suferă foarte mult din lipsă de apă și de aceea cred că ar fi bine să se facă o fântână; ... să supuneți deliberării onor

⁴⁹ Dosar 20 - *Relativ la continuarea lucrărilor de la Biserica Adormirea Maicii Domnului (1907-1911)*, fila 30.

⁵⁰ Ibidem, f. 74.

Consiliului Comunal spre a avea în vedere la alcătuirea proiectului de buget pe anul 1909/1910”⁵¹.

După cum se observă Protoiereul semnalează multe alte probleme ale enoriașilor săi și face sugestii pentru rezolvarea lor: angajarea a încă unui Preot, finanțarea picturii și mobilierului necesare noii Biserici, îngrijirea cimitirului și săparea unei fântâni în lipsa canalizării. Pe aceeași temă continuă și următorul act din care reiese necesitatea angajării preotului, pentru că în caz contrar creștinii români sunt nevoiți să apeleze la cei greci de la Biserica Metamorfosis dar de la care nu înțeleg slujbele, ei slujind în limba greacă. Cei 2 Preoți români angajați la Catedrală, pe lângă slujbele din Duminici și sărbători, au multe alte îndatoriri față de comunitate.

Adresa cu N° 03450/25 Martie 1909 semnată de un comitet de 60 de persoane reclamă primarului următoarele: „Cu regret și durere sufletească vedem că nici construirea Bisericii nici recunoașterea ca parohie a acestei Biserici nu e în stare să satisfacă cerințele religioase ale noastre și ale familiilor noastre; căci pe lângă serviciile religioase publice, care mai mult sau mai puțin se satisfac, dar avem nevoie de servicii particulare, care din lipsă de personal bisericesc, or nu se fac deloc or ni se fac, cu regret o spunem, de preoții streini de neamul și de limba noastră, greci pe care nu’i înțelegem absolut deloc, decât numai ne mulțumim pe credință că ne fac slujbe bisericești. Vă surprinde D’le Primar această tânguire dar așa este adevărul. E adevărat că sunt în oraș 3 preoți dar pe lângă că fiecare aleargă din zi și până în noapte pentru a satisface toți creștinii, apoi mai au de îndeplinit alte îndatoriri ca profesor de gimnaziu, școala de adulți, preot la garnizoană, la spital, la închisoare, [pre]cum și la locuitori[i] de națiune bulgară și funcționarilor și lucrătorilor din stația [de tren] Palaz departe de 4-5 km de oraș. Vedeți dar că le este imposibil de a ne satisface to[a]te serviciile... Vă rugăm să prevedeați în bugetul pe anul 1909-1910 o sumă pentru întreținerea cel puțin a unui alt preot fie la Biserica Catedrală fie la Biserica nouă...”⁵².

Acest demers va fi încununat cu succes mai târziu, abia după recepția lucrărilor la Biserica Adormirea Maicii Domnului.

„PRIMĂRIA COMUNEI CONSTANȚA

intrat 18 Iulie 910 N° 12453

MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE

N° 21229 17 JULIE 1910

D-le Primar,

Avem Onore a vă aduce la cunoștință că pe ziua de 1 August a.c. am admis transferarea Cucernicului Preot Toma Protopopescu, actualmente preot la

⁵¹ Ibidem, f. 75.

⁵² Ibidem, f. 93.

CONSTRUIREA BISERICII „ADORMIREA MAICII DOMNULUI” I

Hârșova din Județul Constanța, în aceeași calitate, la noua parohie Biserica Adormirea Maicii Domnului din acel oraș.

Ministru /ss/ T Lucian

Adm /ss/ Simionescu

D-Sale Primar al urbei Constanța”⁵³.

A.E.G. Societate Generală Română de Electricitate pe acțiuni răspunde la o adresă a primarului Bentea că va trimite o ofertă, „întârziată din cauza unei înțelegeri greșite a fabricelor noastre din Berlin”⁵⁴. În acest dosar nu există alte documente care să certifice oferta apoi contractul cu această firmă.

După atâtea eforturi concertate ale comunității locale, ale primăriei, ale conducerii Bisericii Ortodoxe Române, cu concursul direct al antreprenorului, ale arhitecților și inginerilor, Biserica Adormirii Maicii Domnului a fost sfințită pentru creștinii ortodocși români, care aveau mare nevoie de ea. Această biserică a fost și este în continuare, de peste un secol, un reper de frumusețe, bogăție de elemente arhitectonice și de podoabă specifice artei bisericesti românești, înglobând variate materiale de construcție care ilustrează dibăcia arhitecților și dorința comunității locale de a da în folosința credincioșilor un locaș reprezentativ pentru un oraș atât de important.

Comuna urbană se reconstruia aproape din temelii: cu încercări greoaie de reintegrare la viața religioasă și administrativă specific românească și cu probleme financiare greu de depășit. Vedem un hățiș de documente, greu de surmontat, pentru aprobarea unor sume necesare șantierelor pentru construcția bisericii și școlii; pentru salarizarea preoților, cântăreților și corurilor bisericesti; pentru întreținerea cimitirului și pentru extinderea canalizării. Acesta este un fragment din tabloul sfârșitului de secol XIX și început de secol XX în istoria orașului Constanța. Toate acestea se încadrau în aspirația de a deveni un oraș românesc modern mare și puternic al Dobrogei.

THE CONSTRUCTION OF THE " ASSUMPTION OF THE VIRGIN MARY I" CHURCH IN CONSTANTA (1906-1911), REFLECTED IN UNPUBLISHED DOCUMENTS FROM THE ARCHIVES

Abstract: When the Romanian urban population started to grow, the need for a larger number of churches appeared. The priest Rădulescu recomands that

⁵³ Ibidem, f. 166.

⁵⁴ Ibidem, f. 201.

MARIANA MOMCIU

the patron saint of the church be the Dormition of the Mother of God being connected to the Day of the Navy, Constanța has been a port city on the Black Sea, since ancient times. It was built between the years 1906-1911, as we learn from document inédit the archives.

Keywords: inédit documents, bishop, Constantza, Church of the Assumption of the Virgin Mary I.